

RECENZII ȘI PREZENTĂRI

TARIHI VESIKALARI SERGISI KATALOGU (CATALOGUL EXPOZIȚIEI DE DOCUMENTE ISTORICE) Istanbul, 1951 — Milli Eğitim Basimevi" 48 p. 8° (XXII. Milletlerarası Müsteşirler Kongresi Münasebetiyle Başbakanlık Arşivinde Teriplenen...)

Datorită unui număr redus de exemplare și împrejurărilor istorice, asemenea instrumente de lucru utile pentru cercetătorii noștri și pentru orientarea eforturilor de depistare a documentelor străine despre români, au rămas până astăzi necunoscute. Socotindu-ne privilegiați în relațiile noastre cu arhiviștii turci care ne-au oferit posibilități mari de documentare ne grăbim la rîndul nostru să facem cunoscut conținutul acestui instrument de lucru rarissim.

Catalogul a apărut cu ocazia celui de al XXII-lea Congres internațional al orientaliștilor (ținut la Istanbul în anul 1951) în cadrul căruia Președinția Arhivei Consiliului de Miniștri (Başbakanlık arşivi) a organizat o expoziție arhivistică grandioasă. Au fost expuse cu acel prilej diverse condici și documente dintr-o serie de fonduri și colecții deosebit de bogate în piese arhivistice și informație istorică. Apreciată ca cea mai bogată arhivă din Turcia, Başbakanlık arşivi — evaluată la peste 40 milioane de documente și peste 50 000 de condici diverse — reprezintă, după cum se știe deja, un filon excepțional pentru studiul relațiilor seculare ale Țărilor române și ale României cu Imperiul otoman începînd din secolul al XV-lea și pînă la sfîrșitul primului război mondial (1918).

Catalogul expoziției cuprinde o prefață în limbile turcă și engleză (p. I—VIII), care schițează constituirea și activitatea acestei arhive din perioada dinainte de fondarea Imperiului otoman (1299) și pînă în secolul al XVIII-lea, și subliniază că adevărata arhivistică turcă începe după Tanzimat (reformele din 1839). Sînt amintite aici grija marelui vizir Mustafa Reşit paşa pentru clădirea unui palat al arhivelor în anul 1845, azi depozitul 1 și prima organizare a instituției arhivistice „Hazine-i evrak”. Prefața prezintă succint șapte categorii de materiale arhivistice clasificate pînă în 1937 și alte șapte după acest an.

Principalele secțiuni ale expoziției oglindite în catalog sînt: Condici aparținînd calemurilor divanului imperial și instituției defterdariatului (p. 1—16, numerele 1—204). Semnalăm cercetătorului român documentele referitoare și la țările române: Condicile privind Austria (Nemçe): 1567—1796 (975—1210 H.) nr. 37; O condică privind Polonia (Lehistan defteri), „Lehli defteri”: 1609—1760 (1016—1173 H) cu vreo sută de documente și „tratate” (ahitnâme) pentru țările române cele mai multe privind Moldova „Boğdan” (nr. 35 ED. 55). O altă condică privește Rusia (Rusya defteri) cu documente dintre anii 1701—1834 în care nu lipsesc acte pentru Moldova și Țara Românească (nr. 42). Un deosebit interes prezintă cele două condici privind România (Romanya defterleri): Țara Românească „Eflak defteri” 1725—1761 și Moldova „Boğdan defteri” 1731—1760 (p. 4 nr. 40 și 41, cotele ED. 77 și 78). De fapt, numărul condicilor privind țările românești din seria „Ecnabi defterleri” se ridică la vreo zece. Urmează rezumatele succinte ale condicilor de cadastru și recensămînt (Tapu ve tahrir defterleri) importante pentru probleme demografice (numerele 51—91), majoritatea datînd din secolele XV—XVI. O importanță deosebită prezintă documentele din condicile zise „Maliyeden müdevver” (numerele 92—97) din secolele XV—XVI. De exemplu o condică din 1516/922 H. privește regiunea „liva” Nicopol, avînd unele documente pentru Giurgiu și Turnu (nr. 97). Documentele din condicile clasificării Kâmil Kepeci datînd din secolele XV—XVIII (numerele 100—204) sînt importante pentru caracterul lor economico-social. A fost semnalată condica capitației (cizye) pentru „vilaetul” Brăila (Ibrail) din anul 1548/955 H. (numărul 150, KK. tasnifi ni. 3800); o altă condică din 1701/1113 H. cuprinde acte privind haraciul (cizye) Moldovei și Valahiei, începînd de la finele secolului al XVI-lea și pînă în seco-

lul al XVII-lea (numărul 153, KK. t. no. 3542). N-au fost exemplificate Condicile importante „Mühimme defterleri“ (1553—1906) cuprinzând documente cu miile și pentru țările române (Müd. numerele 1—263 + 14 anexe).

Sînt importante pentru vechimea lor unele documente din seria II „Actele fundațiilor Vakfiyeler“ (numerele 205—215), datînd dinainte de întemeierea Imperiului otoman (1299). Astfel, un act datează din anul 1293/693 H. (numărul 207). Din seria a III-a : Hatt-i humayunuri (p. 19—26), numerele 216—259) semnalăm un mic defter din 1628/1038 de la Murad al IV-lea privind păzitorii, cavalerii și azapii, de la cetățile Tulcea și Ocea-cov (nr. 228, Ali Emiri no. 859). Un firman de la Murad al II-lea (1808—1839) adresat valiului dobrogean Rüşdü, pașa din Silistra, privește situația unui notabil decapitat (ayân) etc. (nr. 252). De fapt fondul Hatt-i Hümayun cuprinde cca 100 000 de documente din care peste 8 000 de piese arhivistice se referă la țările române (1720—1839). În schimb, secția Firmane-Fermanlar (IV, p. 26, numerele 260—288) este frumos reprezentată cu unele acte în culori. Un firman de la Mehmed al IV-lea datînd din 1670/1081 prevede capitarea (cizye) Dobrogei acordată unor ghirayzi din Silistra (nr. 270). Un firman ornat din 1834/1250 H. privește situația unor chiriași din Orșova (Irșova) în litigiu cu fundația pioasă (nr. 285).

Sînt cit se poate de interesante documentele din diverse fonduri și colecții (V Muhtelif Cins Belegeler) p. 32—48, numerele 289—382, majori-

tatea datînd din secolele XV și XVI. În ceea ce ne privește amintim firmanul lui Suleyman I Magnificul din 1546/953 H., adresat lui Mircea Ciobanu, voievodul Țării Românești, pentru salahori și cherestea (Cerahor ve kereste) necesare pentru repararea cetății Brăila (Ibrail kal'asi) etc. (nr. 293, Ali Emiri 165). Regestul acestui firman important cu facsimil a fost publicat de noi¹. Un haat-i humayun de la începutul secolului al XVII-lea cuprinde arzul celor „trei națiuni“ și notabililor din Transilvania împotriva abuzurilor principelui Moise Secuîl (Seykel Muyizes : 1603 mai-iulie) care se întrecea în răutăți (nr. 296, Ibnü-lemin no. 4). Un alt firman de la Ahmet al II-lea (1691) privește acordarea unor solde și remunerații principelui Transilvaniei Imre (Emeric) Thököly și suitei sale din arendașia provinciei Kocaeli etc. (nr. 294, Ali Emiri nr. 1619). Printr-un act din noiembrie 1636/1046 H. principele Transilvaniei Gheorghe I Rákoczi, aflat la Sebeșul săsesc (Saz varoş) promise supunere și credință Porții, pace cu Austria și Polonia (nr. 296, Ibnülemin-Harciye no. 15). Alte două firmame de la Mehmed al IV-lea datînd din aprilie 1665/sevval 1075, privesc situația și problemele cetății Inău (Yanova) etc.

Catalogul prezentat a servit în 1955 directorului Mithat Sertoğlu drept temel pentru prețiosul său ghid „Arhiva Președinției Consiliului de Miniștri“.

¹ Muhteva Bakimindan, Baş-Vekâlet Arşivi, Ankara, 1955, XX + 90 p.

MIHAIL GUBOGLU

Gernot Nussbächer, AUS URKUNDEN UND CHRONIKEN (DIN DOCUMENTE ȘI CRONICI), București, 1981, 213 p. + 41 fig.

Cunoscut și apreciat pentru prețioasele sale contribuții la istoria arhivisticii din țara noastră, Gernot Nussbächer, fără îndoială unul din cei mai dotați arhiviști români, s-a afirmat totodată și ca un profund cercetător al evului mediu românesc. Volumul său de debut consacrat vieții și operei umanistului Johannes Honterus s-a bucurat de un deosebit succes, mărturie fiind cele patru ediții apărute pînă în prezent — trei în limba germană și una în limba română.

Noul său volum pe care îl prezentăm reunește un număr de 36 de stu-

dii și articole publicate, în anii 1965—1978, în diferite reviste și ziare. Așa cum rezultă din însuși titlul volumului — *Din documente și cronici* — lucrările au fost elaborate pe baza unei ample cercetări a fondurilor și colecțiilor de documente aflate la Brașov și în alte centre din țară, în special cele din Transilvania.

Un prim grupaj de materiale se referă la condițiile istorice ale coloni-zării sașilor în Țara Birsei, așezări alături de elementul românesc care a asigurat continuitatea permanentă de viață a populației din această parte a țării. Atunci cînd izvoarele documen-

tare lipsesc sau sînt prea sumare, autorul apelează la analiza topografică, colaborînd în acest scop cu Bako Geza, un alt pasionat cercetător brașovean.

O preocupare constantă a autorului o constituie studierea instituțiilor medievale din Transilvania, în acest volum avîndu-se în vedere instituțiile săsești din Transilvania, create pînă în secolul al XVI-lea.

În structura lucrării, un loc important îl ocupă studiile și articolele referitoare la relațiile neîntrerupte dintre Transilvania, Muntenia și Moldova, în condițiile în care românii au fost nevoiți să trăiască în state separate; legăturile permanente dintre cele trei țări române, datorită cărora Brașovul va cunoaște o dezvoltare timpurie și va deveni un important centru economic și cultural al Transilvaniei, Gernot Nussbächer le consacră mai multe lucrări. El se oprește în special asupra raporturilor pe care brașovenii le-au avut cu Vlaicu Vodă, Vlad Țepeș, Petru Rareș și Mihai Viteazul care, ca și ceilalți domni ai Moldovei și Țării Românești, au manifestat interes pentru menținerea unor legături cît mai strînse cu Transilvania.

Aducînd date noi în privința relațiilor lui Mihai Viteazul cu sașii din Transilvania, care au făcut eforturi materiale pentru susținerea acțiunilor marelui domn, autorul arată: „ca principe al Transilvaniei, Mihai Viteazul, căuțînd să-i apropie, s-a purtat față de sași fără discriminare, respectînd rolul lor economic și politic în

cadru țării și întregindu-i în marea sa operă a primei uniri a țărilor române“.

Consecvent preocupărilor sale mai vechi, autorul a inclus în volum și trei lucrări referitoare la morile de hîrtie din Transilvania, în secolul al XVI-lea, lucrări care aduc, prin ineditul lor, un real serviciu celor care se ocupă de istoria culturii românești. Cu hîrtie brașoveană Coresi va tipări în orașul de la poalele Timpei excepționalele sale cărți în limba română. Important de reținut, așa cum subliniază și autorul, este faptul că hîrtia produsă la Brașov și Sibiu a constituit și obiect de export în Muntenia și Moldova.

Subliniem, de asemenea, existența în cuprinsul volumelor a articolelor referitoare la debutul tiparului în Sibiu, unde s-a tipărit prima carte în limba română. Lui Gernot Nussbächer îi datorăm și identificarea primilor cărturari și primei școli românești din țara noastră — școala din Scheiul Brașovului — apoi datarea evangheliarului lui Lavrentie, prima carte apărută la București.

Un număr de 41 ilustrații și un glossar de toponime cu corespondentul lor în limba română completează acest interesant volum al colegului nostru de breaslă.

Volumul *Din documente și cronici* onorează atît pe autor cît și editura Kriterion pentru excelenta prezentare grafică.

ȘTEFAN SUCIU

Nicolae Iorga, **ISTORIA ROMÂNILOR PRIN CĂLĂTORI**, Edit. Eminescu, București, 1981, 706 p.

Sub îngrijirea criticului Adrian Angheliescu, la Editura Eminescu a apărut o remarcabilă lucrare ce cuprinde impresii ale unor călători referitoare la români. Este vorba de volumul lui Nicolae Iorga *Istoria românilor prin călători*, o lucrare de erudiție, care, prin însemnările unor străini ce „au întîlnit meleagurile noastre“, ne prezintă o istorie vie a trecutului românesc. Secționată în patru părți (Pînă la jumătatea veacului al XVII-lea; De la jumătatea veacului al XVII-lea pînă în 1800; De la 1800 pînă la epoca războiului Crimeei și De la 1828—1877 cartea acoperă o perioadă istorică ce începe înainte de „intemeierea domniilor pămîntene“ și se încheie la 1877.

[El însuși un pasionat călător căruia i-a fost dat să străbată și să cu-

noască numeroase țări și să vină în contact cu obiceiurile, tradițiile și valorile spirituale ale multor popoare, Nicolae Iorga a acordat o atenție deosebită acestor relatări în care vedea bogate surse de informații asupra trecutului istoric românesc.

Purtînd amprenta timpului în care a fost scrisă, lucrarea nu este scutită, pe alocuri, de anumite lacune. Așa de exemplu, Nicolae Iorga își limitează cîmpul investigației, ogîndînd cu precădere relatările privind Moldova și Țara Românească. Luarea în considerare de către autori și a însemnărilor referitoare la Transilvania, devenită în toată această perioadă un focar al luptelor politice și religioase, dar și al revoltelor maselor asupra în scopul afirmării drepturilor și identității lor naționale, ar fi întregit, desigur, ima-

ginea asupra istoriei patriei noastre — tablou pe care Nicolae Iorga îl reconstituie doar parțial în paginile acestei lucrări, cu ajutorul impresiilor celor ce ne-au vizitat țara în momente de mari încercări, hotărâtoare pentru însăși existența, dănuirea, coeziunea și destinul poporului român.

Din relatările numeroaselor călătorii care au trecut pe meleagurile românești în zburciunile vremurilor de dominație otomană, autorul reconstituie nu numai acele epoci de aprigă istorie, ci și momente, scene, universuri de viață sau tipuri de existență aflate vădit sub zodia unor străluciri și ostentații efemere, a unor amăgitoare aparențe, al căror tragic revers nu se lasă prea mult așteptat. Lucrarea este, din acest punct de vedere, extrem de sugestivă.

Impresiile și mărturiile călătorilor străini incluse de Nicolae Iorga în volum își demonstrează cu vigoare valoarea documentară atunci când reușesc să accentueze și o serie de coordonate ale specificului național, de trăsături caracteristice profilului moral și spiritual al poporului. Astfel, ideile romanității, originii latine a poporului nostru, permanenței și conștientății elementului românesc în spa-

țiul carpato-danubian-pontic sînt prezente în mai toate impresiile vizitatorilor. Pe pămîntul țărilor române drepturile celor care-l muncesc și trăiesc de veacuri aici, în interiorul acestor spațiu, li se înfățișează unor călători ca sacre și inalienabile.

Însemnările călătorilor străini incluse și comentate de Nicolae Iorga în acest volum ne oferă, de asemenea, prilejul de a desluși acele faze distincte ale propășirii în timp a poporului român, de la primele afirmări ale conștiinței de sine, ale identității sale naționale, spirituale și culturale, pînă la acele momente decisive care vor face posibil accesul la independență al românilor din Principate și, ca o consecință mai depărtată, unirea neamului.

Contribuție remarcabilă atît pe plan strict științific-istoriografic, cît și pe un plan mai larg, educativ-civic, prezenta lucrare se recomandă de la sine specialiștilor cît și publicului larg, dornic să cunoască acele mărturii specifice care reflectă, într-un limbaj propriu, procesele sociale ce au avut loc de-a lungul veacurilor pe meleagurile românești.

DUMITRU LAZĂR

* * * **LEVELTÁRI ISMERETEK KEZIKÖNYVE (MANUALUL CUNOȘTITELOR ARHIVISTICE)**. Tankönyvkiadó, Budapeșt, 1980, 324 p.

Elaborată de un colectiv de specialitate de la Arhiva Națională a Ungariei din Budapeșta, lucrarea a fost gîndită ca material didactic pentru pregătirea profesională medie și ca îndreptar pentru activitatea practică a personalului din rețeaua arhivelor. Sistematizat în 22 de părți, precum și în numeroase capitole și subcapitole, manualul tratează sintetic atît elementele fundamentale ale istoriei arhivelor ungare și ale altor instituții, cît și cele de teorie și practică arhivistică socotite ca fiind necesare bunei desfășurări a activității de păstrare, ordonare, inventariere și valorificare a documentelor.

Partea I (cap. I) este consacrată istoriei arhivelor și a instituțiilor creatoare. Autorii acordă o atenție deosebită arhivei regale medievale, arhivei regnicolare, legii habsburgice din 1723 cu privire la organizarea arhivelor publice, înființării în 1794, a arhivei centrale de stat a Imperiului habsburgic (Haus- Hof- und Staatsarchiv), momentului 1756, cînd s-au contopit în-

tr-o singură arhivă: arhiva palatinului și colecția actelor de valoare națională, anului 1765, cînd arhiva regnicolară a fost împărțită în trei: arhivum regni, arhivum palatinal și arhivum iudicis curiae, precum și propunerilor din 1848 făcute de Academia Ungară de Științe pentru înființarea arhivei publice de stat, înființare aminată din cauza revoluției.

După dualism, în 1874, guvernul aprobă noua propunere a Academiei și astfel ia naștere Arhiva Națională a Ungariei, continuatoarea vechii arhive regnicolare. Clădirea Arhivei Naționale a Ungariei a fost construită în timpul primului război mondial, dar a devenit funcțională doar în anul 1923.

Arhivele ungare au cunoscut o serie de transformări în timpul republicii sfaturilor și, ulterior, au avut mult de suferit în timpul celui de al doilea război mondial, cînd au fost distruse importante cantități de documente deosebit de valoroase.

În anul 1950 arhivele ungare au fost reorganizate, cele județene și orașe-

nești au trecut sub administrația statului, s-a instituit sistemul unic al arhivelor, s-a înființat Centrul Național al Arhivelor, subordonat Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice. După noi restructurări, care au avut loc în anii 1957 și 1969, s-a cristalizat sistemul actual al rețelei arhivelor.

În manual sînt prezentate și arhivele ecleziastice, care au o importanță aparte, deoarece în epoca medievală capitulurile și conventurile funcționau și ca locuri de adevărire.

În acest manual se folosesc, pentru definirea arhivei, două noțiuni: *leveltár*, arhivă, prin care se înțelege instituția înființată pentru păstrarea documentelor de valoare istorică, clădirile și localurile ei, dar și *irattár*, registratură, ca parte a instituției creatoare unde se păstrează actele rezolvate și este definită ca totalitatea actelor emise sau sosite la o instituție sau persoană.

Cînd actele cu valoare documentară se depun la arhive, ele își pierd caracterul lor de registratură și devin parte componentă a arhivei organizației creatoare, dar păstrată de instituția specializată.

Manualul oferă noțiuni de paleografie și trece totodată în revistă istoria scrisului de la apariție pînă la forma lui modernă, la statornicirea puterii sale juridice.

Partea a II-a a manualului (cap. II—VII) este destinată analizei evoluției statului ungar în decursul istoriei sale. Sînt descrise formule de organizare statală precum și instituțiile statului regal-ungar și ale Imperiului habsburgic. În acest context sînt prezentate și instituțiile din voievodatul Transilvaniei, din perioada principatului autonom de după 1541, cînd intră sub suzeranitatea turcească și pînă la instaurarea dominației habsburgice.

Capitole aparte se ocupă de prezentarea structurii economiei producției, a instituțiilor și întreprinderilor din perioada capitalistă și de trecere la sistemul economic socialist.

Partea a III-a (cap. VIII—IX) analizează noțiunile de registratură și cea de administrare a actelor. Istoria actelor este privită în strînsă legătură cu evoluția scrisului, a suportului și a cernelurilor. Prin *acte* autorii definesc acele înscrisuri care intră în registratură, iar prin *documente* actele registraturii care au valoare istorică. Sînt descrise principalele categorii de acte cu valoare de document (diplome, privilegii, scrisori etc.), mijloacele de validare, elementele de critică internă și externă a documentelor.

Partea a IV-a (cap. X—XXII) este consacrată problemelor practice, de muncă în arhive. Principala atribuție a arhivelor este considerată asigurarea protecției documentelor. Autorii relevă că legislația maghiară definește materialele de arhivă, cărora le trebuie acordată protecție, ca acte care, din punct de vedere economic, social, politic, juridic, de apărare, științific, tehnic, cultural etc. prezintă valoare istorică. De aceea organelor de stat, cooperativelor, organizațiilor obștești și altor persoane juridice le revine obligația de a declara materialele de arhivă în scopul luării lor în evidență.

Manualul descrie sarcinile principale ale arhivelor în îndrumarea organizațiilor creatoare de registratură, atribuțiile lor fiind diferite în raport cu importanța instituției și a actelor create. De asemenea definește obligațiile ce revin arhivelor pentru îmbogățirea patrimoniului documentar atît prin preluarea de la instituții a actelor de valoare istorică cît și prin donații și achiziții de la persoanele fizice.

Autorii manualului privesc conservarea și restaurarea ca fiind atribuții fundamentale ale arhivelor avînd ca scop preîntîmpinarea distrugerii documentelor și readucerea celor degradate la forma lor inițială. O activitate importantă, căreia i se acordă atenție tot mai mare, este microfilmarea în scop de asigurare, de completare și de economisire a spațiului de depozitare.

Lucrarea subliniază preocuparea sporită a arhivelor pentru valorificarea documentelor pe cele trei căi principale: transmiterea de informații organelor și persoanelor interesate, cercetarea în sălile de studii și împrumutul de documente. Cu acest prilej se scoate în evidență funcția educativă a arhivelor, dezvoltată îndeosebi în anii din urmă și, în același timp, rolul în continuă creștere al arhivelor județene care acordă o atenție deosebită scrierii istoriei locale, publicînd manuale, monografii, caiete, studii etc. Tot arhivele județene întocmesc instrumente ajutătoare, se îngrijesc de îmbogățirea izvoarelor de documentare și organizează conferințe pentru sprijinirea scrierii istoriei locale.

Ultimele trei capitole analizează atribuțiile și competențele arhivelor în domeniul conservării și folosirii registrelor de stare civilă ecleziastice și laice, administrarea internă a arhivelor și utilizarea bibliotecilor de specialitate ale rețelei arhivelor pentru sprijinirea cercetării istorice.

IOSIF I. ADAM